

בדין הזמה

הגאון רבי זלמן נחמיה גולדברג שליט"א

(א) כתב הטור בסימן ל"ח ס"ו וז"ל: "ומה יש בין הכחשה להזמה? הכחשה אינה בגוף העדים, אלא שמכחישין אותן - שאלו אומרים פלוני לזה מפלוני מנה, ואלו אומרים יודעים אנו שלא לזה כי היינו אצלו כל היום, וראינו שלא לזה. והזמה, בגוף העדים שאומר באותה שעה שאחם אומרים שלזה, עמנו - הייתם. ומפני זה האחרונים נאמנים כיון שמעידין על גופן של העדים, והוי כאילו העידו עליהן שהרגו הנפש, או שחללו שבת, והם אינם נאמנים על עצמם לומר לא עשינו כך וכך". ומחבאר בדבריו, שמה שהאמינה תורה בהזמה אח המזימין, סברה היא ולא גזה"כ.

אכן הרמב"ם בפ"ח מעדות ה"ג כתב וז"ל: "וזו שהאמינה תורה עדות האחרונים על העדים הראשונים - גזירת הכתוב הוא אפילו היו העדים הראשונים מאה, ובאו שנים והזימום וכו' הרי אלו נענשים וכו'" עכ"ל. ובכס"מ שם הביא שכן מבואר בגמ' ב"ק ע"ב ובסנהדרין כ"ז: "עד זומם חידוש הוא, מאי חזית דסמכת אהני - סמוך אהני. ואע"ג דרבא קאמר לה ולית הלכתא כווחיה [שהרי הלכה כאביי ביע"ל קג"ם שעד זומם למפרע הוא נפסל, ואילו רבא דאמר מכאן ולהבא הוא נפסל אליביה אמרו שהטעם שעד זומם חידוש ואין לך בו אלא חידוש] הא דלית הלכתא כווחיה - היינו במאי דקאמר דאינו נפסל למפרע אבל במאי דקאמר דחידוש הוא, ודאי ^{אריאלי}סכסכס... עכ"ל.

(ב) ובסוף ספר דורש לציון כתב, שגם הרמב"ם אינו חולק על הטור ושניהם סוברים שאביי חולק על רבא, וסובך שעד זומם אינו חידוש ומטעם שכתב הטור, ומה שכתב הרמב"ם שזהו גזה"כ, כוונתו באם שנים הזימו מאה, זהו גזרת הכתוב אבל בשנים שהזימו שנים אינו גזה"כ.

ולענ"ד לא זכיתי להבין דבריו הקדושים, שאם מה שעדים הזוממים נאמנים מכח הסברה שעדותם היא עדות על גופם של המוזמין, ולכן אין המוזמין נאמנים להכחיש את המזימין, א"כ מה חידוש יש בזה ששנים מזימין מאה, וכי אין שנים נאמנים להעיד על מאה לפוסלם בגזלנות?

ומה שהביאו לדורש לציון לפרש כן ברמב"ם, הוא משום שבפיה"מ כתב הרמב"ם

"שיהרגו העדים על פי אלו שהזימום, ואע"פ שהם חרי וחרי. לפי שהעדות על עצמם של עדים, ולא באו להעיד על עצמה של עדות - לא לקיימה ולא לבטלה. לפי שהם אומרים אין אנו יודעים אם זה הרגו או לא, ואין עלינו לדעת עדותם, אבל מה שאנו מעידים שאתם הייתם עמנו לפיכך שומעין דבריהם ויהרגו העדים" עכ"ל הרמב"ם. ומזה הוכיח שדעת הרמב"ם כדעת הסור, והשתא לפי דברינו קשה, שסותר הרמב"ם את עצמו.

(ג) לכן נראה לענ"ד לומר כך: כל סברת הסור שעדים המזימין נאמנים כיון שמעידין על גופן של המוזמים, ניתנת להיאמר רק אחר שנחתך בחורה פרשה ודין של עדים זוממים, שעדים המוזמין נענשים, אז יוצא שכשמעידים עליהם שהם מוזמין הרי מעידים עליהם לעונשן, אבל אם לא היה מחפרש בחורה עונש על המוזמין - אז אין המזימין מעידים על גופן של המוזמין, אלא הזמה עצמה באה להכחיש עדותו, שכיון שלא היו שם ממילא אין העדות נכונה, וממילא אין לחייב הנתבע. וא"כ נאמנים המוזמין להכחיש, והרי זה ספק של חרי וחרי, וכמו שאמרו בכתובות כ' שהזמה שלא בפני העדים אינה הזמה אלא הכחשה.

ולפי"ז יש לומר שמה שאמרו בגמ' שעדים זוממים חידוש הוא, היינו זה גופא שחידשה תורה פרשת הזמה. שאלולא החידוש לא היו המזימין נאמנים, וזה גופא חידוש. ואילו הסור שכתב שיש בזה סברה, היינו אחר שחידשה תורה פרשת עונש הזמה, אז יש סברה להאמין לאחרונים, שאז מעידים על גופן של עדים. ובזה נחיישב גם הסתירה בדברי הרמב"ם שהקשה הדורש לציון ^{24/08/2018} אכן עצם סברת הסור - שכתב להסביר מדוע מאמינים למזימין ואין המוזמין נאמנים להכחיש המזימין, משום שהמוזמין מעידין על עצמם - קשה להבין. שהרי מצינו שמקבלין עדות אדם על עצמו, והוא בשו"ע חו"מ סימן ל"ז ס"ז: "המוכר שטר חוב לאחד מהחתומים בו שפיר דמי" עכ"ל. הרי שגובה העד בשטר חוב מהלוח על סמך עדות עצמו שמעיד בשטר, שהלוח חייב למלוה, ואין נאמן בעדות עצמו? ובע"כ שלא פסלה תורה, עדות של האדם לטובת עצמו, אלא אם בשעה שמעיד מביא תועלת לעצמו, שפסול מטעם נוגע בעדות, אבל אם בשעה שהעיד לא היחה לו נגיעה, מקבלין עדות שהעיד - אז מקבלין אותו כעל לטובתו. וא"כ גם גבי הזמה נאמר כך, שנקבל עדות העדים שהעידו ^{הראובן} לוח, או ראובן הרג הנפש, שהדבר אמת וא"כ יש כאן עדים שמכחיסין המזימין ואומרים שאמת העידו, והרי בשעה שהעידו לא היחה להם נגיעה

ותועלת בעדותו, א"כ יש לקבלם כעת להכחיש המזימין.

(ו) ועל כן נראה, שסובר הסור שאין מקבלין עדות אדם על עצמו, גם אם בשעה שהעיד לא היחה לו נגיעה, ולכן אין מכחישינן למזימין בעדות עצמם שהעידו על העובדה, ומה שגובין בשטר שקנה אחד העדים מהמלוה - שם הסעם, שגם כעת אין מקבלין עדות העד שחייב הלוה לו, רק העדות שהלוה חייב למלוה, וזהו עדות על אחרים. רק שאחר כך שקנה העד השטר יוצא לו תועלת - בזה מקבלין עדותו כיון שעדותו גם כעת אינו לעצמו, רק למלוה. ולכן בהזמה אין מקבלין מהעדים שמה שהעידו אמח היה, שזה עדות על עצמם, ואין מקבלין עדות שמעיד אדם לטובת עצמו. ומתחילה כשהעידו, קבלנו עדותו רק מה שנוגע לחייב, אבל לא קבלנו העדות שמה שהעידו אמח לענין שהם עצמם עדי אמח ולא העידו שקר שלא יחייבו אם יוזמו.

(ז) כתב הנחיבות בסימן כ"ח סק"ד: "והנה אם רוצה להשביע להעד שהעיד בב"ד של גוים, שישראל חויב לגוי, וטוען עליו ששקר העיד והזיקו - נראה דאינו יכול להשביעו, כמו שאינו יכול להשביע כל שני עדים או עד אחד במקום שמשלם על פיו. כגון במחוך שאינו יכול לישבע, או בעד מיתה, דכל זמן שלא נשבע נגד העד הרי הוא כשנים כדמוכח בנסכא דר' אבא, והכי נמי יכול לומר אמח העדתי ולא היית יכול לישבע וכו'" עכ"ל.

ומהמשך דברי הנחיבות שם נראה שסברה הוא, שעדותן של עצמם היא עדות שאמח העידו ולא הזיקוהו, ואין בזה משום עדות על עצמם מאחר שהעידו כן בזמן שלא היה להם נגיעה ותועלת. אבל לפי מה שכתבנו שאין העדים יכולים להשתמש בעדותן לתועלת עצמם גם אם בשעה שהעידו לא היה להם תועלת, ורק לדברים שנשתנו אחר כך יכולים להיעזר בעדותן, נדחית סברה זו וחזרה קושיית הנחיבות שנוכל לחייב לעדים שבועה שלא העידו שקר ולא הזיקו לו.

(ח) ונראה לומר, שלכן אין לחייב לעדים לישבע שלא העידו שקר ולא הזיקו לנחבע, כיון שלענין חיובו של הנחבֵע לחובע מאמינים לעדים, ממילא אין מקום לדון העדים משום מזיק, שהרי אין כאן היזק שחייבוהו ממון, שבאמח חייב. ואין לשאול לפי"ז א"כ גם לענין הזמה נאמר כן, שאין לחייב לעדים חיוב הזמה מאחר שלענין חיובו של הנחבע הרי העדים נאמנים, ואם כן אף אם נאמין למזימין שהעדים שקרו, מ"מ מאחר שחיוב הנחבע נכון, שוב אין המוזמין חייבין. וכמו שמחבאר מגמ' מכות ה' בעדים שהעידו שראו באחד בשבת שלוה ראובן משמעון, ובאו עדים והזימום שעמנו הייחס באותו יום

אבל ביום אחר לזה ראובן משמעון, שפטורים המוזמין. וא"כ הדורה קושיא על
הטור שכתב שעדים זוממים נאמנים מסברה ולא מחידוש החורה, שאף שהמזימין
מעידין על גופן של עדים, מ"מ מאחר שלענין החיוב של הנחבע יש עדים
לחייבו, ממילא פטורים המוזמין. אכן נראה שיש לחלק בין אם באנו לחייב
העדים מדין מזיק, לבין אם באנו לחייבם מדין הזמה, שחיובם מדין מזיק
של גרמי. כל שיש עדים שהאמת היה שחייב הנחבע - אין כאן מזיק, משא"כ
כשאנו מחייבים מדין הזמה, שזהו עונש על העדים שהעידו שקר - בזה דנים
על שקרוותם של המוזמין, ולענין זה אין מקבלים עדות עצמם. ואף שאם הדבר
אמת - פטורים המוזמין, נראה שאין הפטור שחסר כאן עיקר החיוב של הזמה,
אלא שזהו מחנאי הזמה שכל שהדבר אמת לא שייך לקיים בהם "ועשיחם לו
כאשר זמם לעשות לאחיו", שהרי המוזמין זממו לחייב אדם שחייב, ואילו
אנו באים לחייב העדים שפטורים, ולכן אין מחקיים בהם כאשר זמם. ולפי
סברה זו יוצא שגם בהעידו אמת אין כאן פטור, רק שאין אפשרות לחייב
למעשה. ולכן כל שמזימין העדים כלפי מחייבים אין לקבל עדותן של עצמם,
ולכן גם אין לפוטרים מכח שלא ניתן לקיים בהם כאשר זמם, שכלפי עצמם אנו
מניחים שעדותן היה לחייב אדם שפטור, ואינו דומה לחיוב מזיק, שכל
חיובם הוא חוצאה מהפסד של הנחבע, וכיון שנאמנים שוב אין כאן מזיק.
(ט) אכן לפי זה יוצא, שהמוזמין עוברים ב"לא חענה ברעך עד שקר" גם אם הדבר
עצמו אמת היה, רק שאין מענישין אותם. וצריך לומר לפי"ז, מה שכתב
הרמ"א בסימן ל"ב ס"ב: "השוכר עדי שקר להוציא זנה מראובן לשמעון, פטור
מדיני אדם וחייב בדיני שמים. ודוקא שלא היה חייב לו אבל היה חייב לו
רק שאלו העדים הם שקרים, פטור מדיני שמים אבל עובר "מדבר שקר תרחק".
יש לעיין למה לא כתב שעוברים העדים גם ב"לא חענה ברעך עד שקר", ולא
רק ב"מדבר שקר תרחק" שאינו אלא עשה? יש לומר שהרמ"א בא לומר שהשוכר
עובר בעשה, ואילו העדים עצמם באמת עוברים בלא חענה. אכן לפי"ז יוצא
שעדים אלו שהוזמו אבל הדבר היה אמת, חייבים בעונש מלקות, שאף שאינם
מחייבים בעונש הזמה, מ"מ עברו בלאו דלא חענה ולוקין על לאו זה, וכמו
עדים שהעידו באחד שהוא בן גרושה והוזמו שלוקין. ואין לדחות שרק בן
גרושה לוקין, שהמלקות נחשב כקיום ועשיחם לו כאשר זמם, שהרי אפילו
במקום שאינם חייבין משום ועשיחם לו כאשר זמם, וכמו שמצינו בגמ' ב"ק
בבא הרוג ברגליו שלוקים משום לא חענה אף שלא הוזמו העדים על ידי עדי

הזמה, מ"מ לוקין וא"כ הוא הדין בהוזמו אבל עדותם אמת היתה. ולפי מה שהעלינו שעברו בלאו דלא חענה -חייבים מלקות, אכן ממה שסחמו הפוסקים ולא כתבו שחייבים מלקות, נראה שאינם עוברים בלאו דלא חענה ובע"כ שהטעם לזה שאין איסור להעיד שקר, רק האיסור שלא להעיד עדות שקר. וא"כ הדירה קושיה לדוכחיה מדוע מקבלין עדות העדים על עצמם לפוסרם מדין גרמי, ואין מקבלין עדותן לפוסרן מעונש הזמה וצ"ע.

(י) ולפי זה נראה שיש ליישב מה שקשה לפרושנו, שכתבנו שעדים זוממים אם לא היתה חורה מחדשת שיש חיוב הזמה לא היינו מאמינים למזימין אף שמעידים על גופן של הראשונים, מ"מ כיון שאין נ"מ בהזמתן לענין העדים הראשונים רק לבטל עדותן, שוב מקבלים עדות המוזמין המכחישים למזימין ויש כאן חרי וחרי. ויש להקשות שמ"מ נקבל עדות אחרונים לפסול עדים המוזמין לכל עדות שבחורה, וא"כ שוב אין לקבל עדות המוזמין להכשיר עצמם לעדות. ויש ליישב שמה שעדים פסולים לעדות, הוא משום שהעידו שקר ועברו בלאו דלא חענה, וכל זה אחר שנחדש בחורה שלוקין על לאו דהזמה, ונמצא שהעדים נפסלים כשעוברים בלאו זה. אבל אלולא החידוש של הזמה לא היו העדים המוזמין לוקין, וממילא לא היו נפסלים ג"כ. אכן לפי מה שנראה בגמ' סנהדרין פרק ז"ב שעדים זוממים נפסלים לעדות גם לרבא הסובר שרשע להכעיס אינו נפסל, ורק רשע דחמס שיש בו חשש שקר, ולכן עד שהעיד בממון והוזם, כשר לעדות נפשות שאין לחשוש שאם שיקר בממון ישקר בנפשות - ולפי זה יש לפסול עד זומם גם אם אין בו חיוב מלקות, שהרי יש לחשוש שישקר בעדות אחרת כמו ששיקר בעדות זו, ולכן פסול עד זומם גם בעבר להכעיס ולא לחיבוב - וא"כ הדירה קושיא לדוכחיה, שגם בלי חידוש הזמה יש להאמין למזימין.

(יא) ולפי מה שכתבנו באות ט' יש לומר, שאם באנו לפסול עד זומם משום חשש משקר - צריך לדון על עדותו, ואם עדותו אינה נכונה, אז יש בו חשש משקר ונפסל לעדות. ונמצא שמה שנפסל הוא חוצאה ממה שנודע שעדותו שקר, ולכן אם על עדותו אין המזימין נאמנים שעל זה מועיל עדות המוזמין - שוב אין לפוסלו. ואין לומר שמ"מ נקבל עדות המזימין שהמוזמין אמרו שקר, אף שהמעשה אמת מ"מ יש לפסול העדים לעדות אחרת משום חשש משקר, שהרי ראינו שהעדים רצו לשקר. אכן נראה לענ"ד שיש לומר שאינו פסול לעדות, שכל שלא עבר העבירה בפועל אינו פסול, ואף שמה שנפסל רשע משום שחשוד לשקר,

וכמו שאמרו בסוף פ' מי שמת, ובשו"ע חו"מ סימן מ"ו סל"ה וסל"ו, מ"מ נראה שאינו נפסל מכח הסברה לחוד, רק אנו מניחים שהתורה פסלחו ואמרה לחשוש שהוא משקר, אבל כל שלא נפסל מהתורה - אין אנו פוסלין אותו. חדע, שהרי אמרו בגמ' בסעמא דרבא שעד זומם מכאן ולהבא הוא נפסל, משום פסידא דלקוחות, ואם סברתנו נכונה לדוננו כמשקר מאי פסידא יש כאן, הרי אדרבה אנו מניחים שהאמת שפסולים היו והעידו שקר, ואיך נפסיד למוכר? אלא ע"כ שאינו נפסל מסברה חיצונית רק כך נאמרה הלכה לפוסלו ולחושדו כמשקר [הן אמת שמשער המשפט בסימן ל"ד, נראה שנפסל חובע בשטר, ואח"כ באו עדים שפרוע השטר - שנפסל החובע לעדות. אבל החח"ס אינו סובר כן, ומי שזייף שטר אינו נפסל לעדות כל זמן שלא גבה בו], ולפי זה בעדים המעידין שקר אבל נחגלה על ידי עדים אחרים שהדבר אמת אינם נפסלים לעדות. ולפי זה מיושב שאין לקבל עדות המזימין אם לא חידשה תורה פרשת הזמה, שאז היינו צריכים לדון אם העדות נכונה. אבל אחר שחידשה תורה פרשת הזמה שוב נפסלים המוזמין, ואין צריך לדון אם המעשה אמת וכמו שנחבאר באות י'.

(יב) ולפי מה שנחבאר שגם אביי סובר שעד זומם חידוש, יש לעיין - א"כ באיזו סברה פליג אביי על רבא וסובר שלמפרע הוא נפסל? ונראה שאביי סובר שאף שעד זומם חידוש, ואף שבחידוש אומרים אין לך בו אלא חידוש, עם כל זה סובר שעד זומם למפרע הוא נפסל, שסובר שלא יתכן לומר שלענין למפרע לא נפסלו, ולענין להבא נפסלו, שלא אומרים בחד יופא פלגינן, וכמ"ד הסובר כן בגמ' ב"ב קל"ד ב' גבי שאמר גרשתי את אשתי למפרע שאינו נאמן גם לענין הנוגעים להבא. ורבא סובר כמ"ד שגם בחד גופא אומרים פלגינן, ויתכן שסובר רבא שם שאין אומרים פלגינן בחד גופא, ומ"מ במקום שחידשה תורה נאמנות בדרך חידוש - בזה גם בחד גופא אומרים פלגינן.